До спеціалізованої вченої ради ДФ 26.007.022

Національної академії внутрішніх справ

03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук, професора,

професора кафедри теорії, філософії, конституційного та міжнародного права ННІППІО НУ «Львівська політехніка»

Кельмана Михайла Степановича

на дисертаційне дослідження Перепелиці Наталії Вікторівни на тему:

«Принципи професійної діяльності юристів: теоретико-правове дослідження», представлене на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 - Право

Актуальність теми дисертаційної роботи – правове дослідження принципів професійної діяльності юристів, – як практичного та наукового питання, не викликає сумнівів. Дисертантка, зокрема, з-поміж іншого, обґрунтовано зазначає, що однією з основних проблем є формування суб'єктів правових реформ. Такими суб'єктами мають стати, зокрема, нові покоління

фахівців із вищою юридичною освітою, оскільки саме ці соціально-професійні групи, як правило, володіють такими ресурсами, як спеціально-юридичний професіоналізм, культура тощо. Звідси вона наголошує, що аналіз вітчизняної правничої літератури, у якій висвітлюється юридична діяльність, дозволяє дійти висновку про перманентний інтерес науковців до окресленої проблематики. Зазначено, що існуючі на сьогодні наукові розробки принципів професійної діяльності юриста та її значення у юридичній практиці переважно ґрунтуються на розумінні цього явища у межах юридичного нормативізму та не враховують змін нормативно-правових актів у контексті підвищення довіри до юридичних інститутів та розширення змісту самоврядування правників» (розд. 1 дисертації)

Дисертантка також влучно підмічає, що рівень правосвідомості юриста залежить як від професійних чинників, так і від стану законності та цивілізованого правопорядку в державі. Це означає, що правосвідомість юриста мусить мати професійний характер (а не буденний), що є складовим елементом усієї правової системи держави, адже вона має пріоритетний вплив на юридичну діяльність, спрямований на пізнання правових явищ і розуміння їхньої сутності (розд. 1,2).

Попри важливість та начебто усталеність в юридичній доктрині таких юридичних категорій як «принципи», «принципи права», «юридична діяльність» й донині доволі активно серед науковців виникають жваві дискусії щодо їх трактування. Ще більш дискусійним є питання окреслення принципів професійної діяльності юристів. Інтеграція у європейський та міжнародний правовий простори обумовлює появу нових та зміну усталених для нашої правової системи принципів юридичної діяльності, які недостатньо досліджені в сучасній юридичній доктрині.

Саме тому доволі актуальним напрямом наукового дослідження є системне окреслення цієї наукової проблеми на рівні дисертаційного дослідження.

Юридична діяльність, як складова соціальної діяльності у суспільстві – це єдність теоретичного й матеріально-практичного процесів, які здійснюються соціальними суб'єктами з метою цілеспрямованого використання та зміни навколишнього середовища в інтересах людей. Активні державно-правові процеси та перетворення, що тривають в Україні останні десятиліття, спонукають до переосмислення давно відомих та усталених теоретичних положень юридичної професії, а також удосконалення та адаптації до сучасних реалій правозастосовної практики. Визнання людини як основної цінності, її життя і здоров'я, честі та гідності, недоторканості та безпеки, а також закріплення принципу верховенства права стали основою відмови від превалювання юридичного нормативізму та імплементації положень природного розуміння права, а також фактором зміни аксіологічних основ правової діяльності юриста. Саме їх впровадження є метою зміни нормативно-правової основи організації та діяльності правника.

Принципи права - це найбільш загальні і стабільні вимоги, що уособлюють суспільні цінності, дозволяють відтворити їх при формуванні та дії права, визначити його характер і напрями подальшого розвитку. Вони пронизують все правове життя суспільства, є віддзеркаленням змісту та процесу застосування права й мають визначний вплив на процес підготовки нормативних актів, виступають у якості фундаменту для реалізації як окремих норм чи галузей права, так і всієї системи права.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, слід оцінити позитивно. Авторка демонструє добрі знання історіографії проблеми, яка належним

чином проаналізована з виокремленням недосліджених аспектів теми (с. 22-49 дисертації). Посилання на джерела, літературу та додатки належним чином оформлені (с. 177-196).

Структура дисертації відповідає тим завданням, які поставила перед собою здобувачка (с. 17-18 дисертації). Грунтовний аналіз наукових здобутків зарубіжних і вітчизняних учених дав можливість окреслити різні підходи до розуміння принципів професійної діяльності юриста (с. 22-49).

Дисертантка вміє логічно викладати та аналізувати теоретичний, практичний і нормативний матеріал, формулювати виважені та узагальнені висновки, застосовувати різноманітні методи наукового пізнання (с.18 дисертації).

Характерною особливістю дисертації є її полемічність. Наводячи й аналізуючи погляди науковців щодо фундаментального питання, зокрема, поняття верховенства права, дисертантка цілком слушно зазначає, що від його поглибленого осмислення безпосередньо залежить як з'ясування сучасних тенденцій праворозуміння, так і рівень кваліфікації і професіоналізм правника (розд. 1). Робота носить самостійний, новаторський характер.

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки, сформульовані в дисертації, відображено в наукових публікаціях, серед яких 3 статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук, 1 стаття – у зарубіжному науково періодичному виданні, 4 тез доповідей оприлюднених на всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях і круглих столах.

Метою дисертації (с.16-17) є комплексний аналіз теоретико- правових засад принципів професійної діяльності юристів в умовах трансформації правової системи України в контексті її європейської інтеграції та розроблення на цій основі науково обґрунтованих пропозицій щодо їх удосконалення.

Для досягнення цієї мети дисертанткою були поставлені такі завдання дослідження: як узагальнити здобутки юридичної науки та здійснити аналіз джерельної бази з проблематики принципів професійної діяльності юристів; визначити основні методологічні підходи й методи дослідження принципів професійної діяльності юристів; запропонувати авторське визначення поняття «принципи професійної діяльності юристів» на підставі виявлених специфічних ознак; окреслити призначення принципів професійної діяльності юристів та визначити їх функції; запропонувати напрями реалізації принципів професійної діяльності юристів; проаналізувати міжнародно-правове та європейсько-правове регулювання принципів професійної діяльності юристів; розробити напрями удосконалення вітчизняного нормативно-правового регулювання принципів професійної діяльності юристів в умовах інтеграції України у європейський правовий простір.

Ознайомлення зі змістом дисертації дає можливість констатувати, що мета й завдання дисертаційного дослідження досягнуті в повній мірі.

Методологія роботи не викликає принципових заперечень, вона у цілому відповідає сучасним вимогам до наукових праць теоретико-правової спрямованості. Тут мова йде про органічне поєднання філософсько-світоглядних, загальнонаукових та спеціально-юридичних методів, підходів дослідження (підр.1.2.с. 49-54).

Новизна результатів наукового дослідження. Зазначимо, що природа і характер наукової новизни є досить не простим питанням. Що взагалі можна вважати новим словом у науці? Нова класифікація, припустимо, видів гіпотез норм права в теорії права чи авторське уточнення якого не будь поняття, пропозиція зі зміни статті нормативного правового акта – це новизна в галузеві юридичній науці? Для декого – можливо. Проте справді нове, на нашу думку, - це новизна концептуального рівня, тобто зміна онтології і методології у

відповідній дисципліні. Досягти такої новизни мало кому вдається. Крім того, будь-яка новизна не може не базуватися на минулому знанні. Концептуально нове в науці не повинно "відлякувати" наукову спільноту, але водночас мати ознаки новизни.

Дисертантка (с. 18) виокремлює наступні положення наукової новизни, зокрема:

– узагальнено та систематизовано науково-джерельну базу дослідження з проблематики принципів професійної діяльності юристів, унаслідок чого здійснено розподіл усіх джерел за видом юридичної діяльності та предметним критерієм. Використані в роботі доктринальні джерела класифіковано на три групи дослідження: а) професійних принципів; б) морально-етичних засад й особистісних якостях правника; в) порівняльно-правових дослідженнях;

– обґрунтовано, що формування системи принципів професійної діяльності юристів пов'язано з розвитком юридичної діяльності та юридичної практики, яке відбулося у два етапи: загально юридична діяльність й цілеспрямована діяльність з упорядкуванням видової юридичної практики, створення окремих принципів для кожного виду юридичної діяльності й вимог до неї;

– запропоновано «принципи юридичної діяльності» розглядати як базову, загальну ідею, яка уособлює основні положення юридичної науки та досягнення юридичної практики і виконує функцію загальноправового орієнтиру у процесі здійснення юридичної діяльності та подальшого її розвитку. Такий підхід дозволив запропонувати «поняття загальних принципів юридичної діяльності» як основоположних ідей та загальних правил професійної поведінки, які відбивають професійні ідеали, практичний досвід, сутнісні властивості права, корелюють правовідносини у процесі здійснення професійної юридичної діяльності, є орієнтирами, вимогами її здійснення та за

своїм походженням є похідними від принципів права, а тому мають розглядатися у взаємному зв'язку та взаємодії з ними;

– доведено, що принципи професійної діяльності юристів є похідними від загальноправових принципів, і тому їх варто розглядати у взаємозв'язку й взаємодії, що дозволяє полегшити й поглибити існуючі наукові уявлення щодо особливостей юридичної діяльності.

Достовірність висновків і рекомендацій, сформульованих у науковому дослідженні. Основні наукові положення та висновки дисертації є достатньо обґрунтованими та системно викладеними. Системність їх викладу у роботі не викликає сумнівів. Це проявляється, зокрема у розділі 1 (с. 22-66) де узагальнено та систематизовано науково-джерельну базу дослідження з проблематики принципів професійної діяльності юристів, унаслідок чого здійснено розподіл усіх джерел за видом юридичної діяльності та предметним критерієм. Використані в роботі доктринальні джерела класифіковано на три групи дослідження: професійних принципів; морально-етичних засад й особистісних якостях правника; порівняльно-правових дослідженнях.

У розділі 2 (с. 66- 134) дисертантка характеризує систему методів, підходів наукового пізнання. Вибір методології безпосередньо пов'язаний з предметом дисертаційного дослідження. Обрана система методів спрямована на пізнання сутності професійної діяльності юристів, її структурної характеристики та функціональних напрямів впливу, а також на аналіз сучасного стану формування та реалізації принципів професійної діяльності юристів в Україні й визначення шляхів її нормативно-правового удосконалення тощо.

У розділі 3 (с. 134 – 168) обґрунтовано, що формування системи принципів професійної діяльності юристів пов'язано з розвитком юридичної діяльності та юридичної практики, яке відбулося у два етапи: загально юридична діяльність й цілеспрямована діяльність з упорядкуванням видової

юридичної практики, створення окремих принципів для кожного виду юридичної діяльності й вимог до неї.

Функціональна роль принципів юридичної практичної діяльності визначає її основні властивості. Вони формалізуються та конкретизуються як у нормативно-правових актах, так і у відповідних етичних кодексах й правилах поведінки. Одночасно, принципи виконують роль особливих критеріїв для оцінки безпосередньо самої діяльності юриста, його професійної компетенції, побудови взаємовідносин з іншими учасниками юридичного процесу.

Відзначено, що міжнародна спільнота приділяє значну увагу регулюванню принципів такої діяльності. Такі принципи не просто визначають елементи поведінки або межі професійної діяльності, а є основою, фундаментом для розбудови юридичної професії, покликання якої – забезпечення суспільних інтересів, утвердження миру та правопорядку у суспільстві. Спорідненість національних правових систем визначає загальні властивості юридичної професії у різних країнах, проте своєрідність національної правової реальності зумовлює й специфіку юридичної діяльності у кожній з них. Тому існування окремих правових сімей дозволяє стверджувати як про наявність загального, так і про наявність особливого у галузі здійснення юридичної роботи.

Проаналізовано стан здійснення та шляхи розвитку юридичної діяльності, виходячи з тенденцій, що складаються останнім часом у вітчизняній правовій системі.

Аналізуючи й оцінюючи наукові положення дисертації, слід зазначити, що дисертаційна робота Н.В. Перепелиці характеризується високим ступенем обґрунтованості й новизною наукових положень і висновків, практичним значенням (с. 21) у науково-дослідній роботі та освітньому процесі.

Концептуальна побудова, джерельно-історіографічна основа, наведений фактичний матеріал, теоретичні узагальнення та висновки дають підстави стверджувати, що дисертантка досягнула поставленої мети, продемонструвала належний рівень фахової підготовки, результати і висновки проведеного дослідження містять наукову цінність. Висновки та основні результати дослідження є чітко окресленими, відповідають поставленим завданням та елементам наукової новизни дослідження, а також в повній мірі аргументовані та являють собою предмет захисту.

Низка положень дисертації спонукає до міркувань та дискусії, зокрема, з-поміж інших такі.

1. *Щодо праворозуміння.* У розділі 2 не розкрито питання різновидів праворозуміння у контексті видів юридичної професії (принципів діяльності, практики). Зокрема, існує думка (гіпотеза) про те, наприклад, що правоохоронцям, суддям та прокурорам більш властивий легістський тип праворозуміння; тоді як адвокатам, вченим-юристам – юснатуралістичний.

2. *Щодо необґрунтованості тези.* Не цілком обґрунтованою з позицій теорії права перша частина положення авторки про те, що «головне у професійній діяльності юриста – верховенство права та висока професійно-правова підготовка» (розд. 2,3). Якщо автор має на увазі те, що правник повинен керуватися в своїй діяльності «верховенством права», то слід роз'яснити, що мається на увазі під цим поняттям, навести приклади.

3. У висновках (п. 1, 2,3,4,5), автор звертає увагу на засоби вдосконалення та перспективи подальшого розвитку принципів юридичної діяльності, при цьому не досить переконливо визначає вплив історичних особливостей на розвиток методології, методики, процедур юридичної діяльності, які неможливо не враховувати. Тому, потребує додаткової аргументації те, як історичні етапи розвитку права і форма державного (політичного) режиму, впливають на принципи юридичної діяльності.

4. Розділ про методологію, не можна заповнювати автоматично. Дуже важливо, щоб молодий вчений володів мужністю, мудрістю, аби усвідомити, що слід щось міняти, відчував щирість і свіжість у теоретичних пошуках обґрунтування правових явищ. Істиною повинно бути те, що науковець здатен сказати про дослідження у будь-якій аудиторії, зокрема наодинці з собою. Важливо щоб це була саме методологія науки. І у цьому виборі бере участь лише один "цензор" – професійна культура вченого, а оцінює його лише один "суддя" сама наука в особі наукового співтовариства. У розділі методи дослідження (підрозділ 1.2.) здобувачка зазначає про використання системи методологічних підходів і методів наукового пізнання, вибір яких зумовлений предметом дослідження, і чомусь не згадано, методи реконструкції (хоча у тексті дисертації вони згадуються); у розділі не розкрито феноменологічний метод, інтегративний, психологічний та соціально-психологічний підходи хоч у дисертації ці методи і підходи використовується. Не зрозумілим є позиція дисертантки (с. 56), у дослідженні акцентується увагу на аксіологічному підході, проте у вступній частині «методи дослідження» (с. 17-18) про цей підхід ні слова.

Досліджуючи зазначену проблематику, логічно було б звернутися до здобутків синергетики як методологічної основи новітнього синтезу наук. В цьому сенсі хотілося, щоб здобувачка більш розлого пояснила, чи використовувала вона, а, якщо використовувала, то яким чином здобутки синергетики могли вплинути на дослідження принципів професійної юридичної діяльності?

5. В дисертаційному дослідженні було б доцільно здійснити уніфікацію термінології. Зокрема, до сьогодні немає єдності щодо вживання термінів «принципи», «начала», «засади», «стандарти», «положення». Тому, на наш погляд, варто було б звернути на це увагу, що було б доречним в контексті

проблематики дослідження. Також у тексті вживаються одночасно як синонімічні такі поняття, як «професійна діяльність юристів», «практична юридична діяльність», «юридична діяльність», «професійна юридична діяльність», «професійні напрями здійснення юридичної діяльності», «діяльність юридичних служб» чи «принципові засади різних видів юридичної практичної діяльності», «професійні юридичні принципи» та «принципи професійної діяльності юристів».

6. У підрозділі 3.2. «Перспективи удосконалення вітчизняного нормативно-правового регулювання принципів професійної діяльності юристів в умовах інтеграції України у європейський правовий простір» на стор. 160, окреслюючи перспективні напрями, які здатні якісно покращити принципи професійної діяльності правників Перепелиця Н. В. відносить до них зокрема «впровадження сучасних освітніх та сервісних проектів, доступність та високий рівень якості процесу підвищення професійної кваліфікації, модернізації та переорієнтації інституційної системи юридичної діяльності та розвиток самоорганізації й посилення основних професійних об'єднань із одночасним втіленням відповідних важелів запобігання їх зловживань та авторитарності у роботі». На наш погляд, пропозиції щодо організації самореферентних професійних юридичних об'єднань слід виокремити в окремий самостійний напрям удосконалення професійної діяльності вітчизняних юристів. Саме цей вектор розвитку діяльності юристів був обраний як один із головних західноєвропейськими країнами (Англією, Італією, Німеччиною, США, Францією), досвід яких досліджує авторка та, власне, пропонує як позитивні практики у своєму загальнодисертаційному висновку у формі «створення професійних об'єднань юристів»

Висловлені зауваження та рекомендації не занижують наукової значимості роботи. Положення дисертації Н.В. Перепелиці у багатьох аспектах

відзначаються інноваційністю в питаннях технологічного арсеналу принципів права, а тому є всі підстави стверджувати, що дана робота є завершеним теоретико-правовим дослідженням і відповідає обраній спеціальності.

Загальний висновок. Таким чином, рецензована дисертація на тему «Принципи професійної діяльності юристів: теоретико-правове дослідження», відповідає положенням Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. №167, та вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом МОН України від 12.01.2017 р. № 40, а її автор Перепелиця Наталія Вікторівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії, філософії , конституційного та міжнародного права ННІППІО Національного університету «Львівська політехніка»

М.С. Кельман

Підпис засвідчую: Вчений секретар Національного університету «Львівська політехніка»

Р.Б. Брилинський